

Загорка Вавић Грос
П Р Е З И М Е Н А
СУ
ЧУВАРИ НАШЕГ ЈЕЗИКА

Л И Н Г В И С Т И Ч К Е Е Д И Ц И Ј Е

Едиција ЈЕЗИЧКИ САВЕТНИЦИ

Књига 3

Уредник

Зоран Колунџија

Загорка Вавић Грос

ПРЕЗИМЕНА
СУ
ЧУВАРИ НАШЕГ ЈЕЗИКА

ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад
Библиотека „ВЛАДА АКСЕНТИЈЕВИЋ”, Обреновац

Драги Читаоче,

Нисам имала намеру да се бавим науком (то су урадили други пре мене), већ сам желела да нека своја сазнања до којих сам прилично касно дошла поделим са Тобом. Преда мном се отворила једна нова област, непознати свет и зачудило ме је да су људи стигли до Месеца, открили многе ствари, а годинама ословљавамо једни друге именима за која не знамо шта значе. Свако име и свако презиме имају своје значење. Кад би родитељи знали шта значи Долорес не би давали то име својој девојчици. Долорес значи „болови“. То је скраћена верзија од *Maria de los Dolores* – Марија (Богородица) од болова. У моди су страна имена која не значе баш увек нешто позитивно: Клаудија (хрома), Сесилија (слепа), Ребека (крава).

Надам се да ће Те закупити ова материја, да ћеш с пажњом прочитати ово штиво. Трудила сам се да пишем на један лак, популаран начин, а да ипак не изневерим науку.

Постоје књиге о презименима и породицама које третирају више етнолошки, а мање лексички аспект. У њима се говори о пореклу породице, о њиховим сеобама због слабих година и неродице, крвне освете, бекства од турског зулума, заваде са браћом и преласка у ислам. Ту су поменуте и промене презимена, крсне славе и знаменити људи из тих породица.

Ова књига нема тих елемената, већ има чисто језичка ономастичка тумачења.

Предмет мога интересовања (проучавања) била су презимена која се налазе у телефонском именику града Београда, на надгробним плочама београдских гробаља, у читуљама и поменима у дневним новинама и презимена из матичних књига ученика Гимназије у Обреновцу.

Свако од нас треба добро да познаје историју свога народа, географију своје домовине и свој матерњи језик укључујући и познавање имена и презимена. Сва презимена из ове књиге су проверена и налазе се у телефонском именику града Београда.

Посебну захвалност дугујем господину Стеви Балинту који ми је помогао око мађарских презимена, библиотекару Гимназије у Обреновцу господину Зорану Вујчићу и Библиотеци „Влада Аксентијевић“ у Обреновцу.

І У В О Д

„Презимена су чувари нашеї језика“

„Имена власїиїа, људска, мјесна, имена брдима, ријекама..... нијесу ничим мање важна од друїих којих му драїо ријечи, да љаче, мноїа су не само за љознавање језика бесијено блаїо, неїо су честїо и љрави и најїоузданији чувари и їласници народне хисїорије. Камо среће да их се иїїо више може дознаїи!“

Ђуро Даничић

„Имена су ријечииїа исїоријска чиїїанка, својеврсни усмени љеїїоїис у којему су мноїа раздобља осїїавила своје заїисе, урезала их у народна їамћења.“

Митар Пешикан

„Свако је їрезиме їрича у коју нам је їеїшко їродријеїи, размрсїиїи све ниїиїи, језичне и изванјезичне, їа да се їрича сама расїреде. А како їродријеїи у їаїїну їрезимена? И їо је їосебна їрича.“

Петар Шимуновић

Многи од нас не знају шта значе наша презимена. Ми их стичемо рођењем и прихватамо их као што прихватамо боју очију, боју косе, стас, глас. То није обичан скуп гласова (слова). Свака реч, па и презиме, има своје значење. Многи појмови од којих су настали прво надимци, а потом презимена су временом изашли из употребе, али су остали окамењени (као фосили) у нашим

презименима. Људи у граду, али и на селу више не знају да је кораћ ковачки чекић за поткивање коња, али сви знају да постоји презиме Кораћ. Цевчица за намотавање пређе – мосур је замењена новом речју калем (турцизам), изашла је из употребе, али се налази у презимену Мосуровић. Многа лична имена „изашла су из моде“, али и презимена изведена од њих се и даље чују и употребљавају. Нико се више се не зове Лауш, Стамат, Никодим, Филимон, Вилотије, Грубан, Грубјеша, али презимена изведена од ових имена и даље су фреквентна. Постоје презимена која су настала од појмова који означавају занимање људи. Кад су та занимања изумрла и те речи заборављене, остала су презимена изведена од њих да и даље живе. Пуцар је био човек који је маљницом (дрндом) „третирао“, лупао, пуцао вуну да би она била мека, растресита. Данас више нико тако не прерађује вуну. Занимање је нестало, а самим тим и реч која означава то занимање се изгубила, али презиме Пуцар, Пуцаревић је остало. Може се закључити да се језик мења – једне речи излазе из употребе, друге улазе у употребу, али једина константа су наша презимена.

Није лако „дешифровати“ сва презимена. Није лако модерном човеку да нађе језичке корене свога презимена. Нека од њих воде порекло из других језика и претрпела су велику трансформацију доспевши у наш језик. Исто важи и за презимена која се базирају на речима из дијалеката. На нашим границама живе народи са романским (латинским) елементима у свом језику (Румуни).

Преко Дубровника смо трпели и италијански утицај. Ту су и Мађари са којима смо годинама делили и још увек делимо живот. Међусобни утицаји су нормална појава (мађарска презимена Такач, Ковач, Месарош, Пушкаш изведена су од наших речи: ткач, ковач, месар, пушкар). На Балкану је било великих миграција становништва. Румуни су са својим стадима прешли преко целог Балкана до Велебита, део њих је наставио даље и зауставио се у Истри где су се настанили на висоравни која се и данас зове Ћићарија. То објашњава зашто становници око Велебита имају презимена са румунским наставком ул(а) – Жакула, Џакула, Мамула и лична имена са наставком ул Крстул, Матул (Румунска имена Дракул, Секул, Урсул). Дурмитор и Визитор су добили своја имена од тих сточара, „романизованих староседелаца Балкана“ (К. Јуричек), а можда се то односи и на планине Романија, Румија. Албанци су ишли и насељавали се дуж Јадранске обале и дошли чак до Задра. Ти досељеници су доносили свој језик, имена, културу...

Албанско племе Кастрати, пореклом јужно од Скадарског језера, доселили су се 1726. године у предграђе Задра и основали насеље истог имена. Од назива припадника племена је изведено презиме Кастратовић.

Средњовековни Бугари су били пастирски номади који су се кретали на запад чак до Јадрана. Они су имали своје катуне код данашње Косовске Митровице. Њихове монотоне мелодије (тужбалице) су инспирисале наш народ да на тај начин пева своје јуначке песме

(најчешће о погибији јунака у бојевима). Певати на тај начин звало се бугарити, а инструмент уз који су певали те песме звао се бугарија (то се односило углавном на Далмацију и Срем). Народне песме од четрнаест до петнаест слогова звале су се бугарштице. Све то сведочи о присуству Бугара на Западном Балкану. Сетимо се како се Милош Војиновић „маскирао“ у Бугарина, чобанина („Женидба Цара Душана“). Етноним (име народа) Бугарин постао је апелатив (заједничка именица) бугарин – чобанин. Када је Милош Обреновић створио Српску кнежевину и Београд постао престоница, пристигле су немачке занатлије, иза њих инжењери, лекари, учитељи. Требало је „нахранити“ сав тај народ. Нужно је било имати пијаце где би се становници снабдевали воћем и поврћем. Наши сељаци на својим имањима нису узгајали све повртарске културе (кромпир је донесен у Србију тек 1821. године), а и сваки дан долазити из села у град на воловским колим било је неизводљиво. Милош Обреновић је настанио Бугаре, баштоване на ободу града и они су свакодневно доносили своје свеже производе у град. Етноним Бугарин постао је бугарин – назив за сваког баштована без обзира на националност. У катунима бугарин – чобанин, а у граду баштован. У сваком случају, бугарин је значио занимање и од тог појма су створена презимена Бугариновић, Бугарски, Бугарчић. Треба напоменути да су Срби имали две дуге велике окупације: турску и аустроугарску. Турци су донели свој језик у коме су биле многе арапске и персиј-

ске речи. Тај језик окупатора Срби су прилагодили својим језичким законима и употребљавали га. Те речи које су Срби (и други балкански народи) преузели од Турака зову се турцизми. Многа наша презимена су настала од тих турцизама (Терзић, Целебџић, Чангаловић). То исто важи и за немачке речи и презимена. Немачко презиме Шустер (обућар) код наших људи добило је облик Шоштар, Шоштарић. Стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца су тек настала мешања, сеобе. Далматинац (железничар, официр, финанс) са службом долази у Србију; Истранин у Македонију; Македонац у Хрватску. Не треба заборавити две колонизације (после Првог и Другог светског рата) када су становници пасивних крајева населили плодну Војводину. Презименик у Србији (регистар презимена) је један велики „микс“. Кроз нашу земљу су пролазили крсташи на свом путу за Свету земљу. То им је био најкраћи пут до Јерусалима и њихов утицај смо осетили. Наше средњевековно властелинско име Балдовин или Балдуин потиче из старогерманског **Baldewin** (**bald** – храбар, **win** – пријатељ, друг; храбри друг). Име се није одржало, али се одржао хипокористик Балша и презиме Балшић (упореди: амерички глумци – браћа Болдвин имају презиме изведено од тог имена) и постоји савремено презиме Бадовинац. Савременик кнеза Лазара, Никола Алтомановић има презиме које има корене у немачком језику (Altmann). Алтман значи стар човек, достојан поштовања, „чесна старина“.

У Дечанским хрисовуљама се помиње и име Алан. То име је красило неког нашег витеза. Алан је келтског порекла. Презиме Алановић и данас постоји (**Alan** < **Alun** – хармонија, складност).

Презимена нису само „историјска читанка“, већ и социолошка студија. Из њих се види какав су статус имали неки људи у породици и друштву. Презиме Ћурувија је у ствари надимак којим су у Далмацији звали домазета (призетка). Буквално значење речи је „онај који вија (чува) ћур(к)е“. Зет у кући таста није одлучивао, није се питао ни о једној ствари, добијао је најниже, понижавајуће послове (чувао ћурке). Исто важи и за презиме Припуз. То је био надимак домазета који је „припузао“ (допузао) у нову породицу. Сама реч *ћузати* представља крајњи ступањ понижења.

Из презимена се види и однос околине према дефектним лицима. Ми (данас) се трудимо да не приметимо телесни недостатак, а некад људи не само да су примећивали, већ су и надевали надимке по телесним недостатцима, често злурадо (Ћопа, Носоња, Ћоса, Кљаја, Ћора, Трбоје).

Презимена могу бити изведена од:

личних имена (антропонима)

надимака

Осим личних имена имамо и њихове хипокористике. То су скраћени облици наших имена, којима нас зо-

ву у породици, пријатељи, људи којима смо драги. Ова имена се још зову и „имена од миља“. Неки лингвисти их зову милоштице и драгоснице. Осим хипокористика, од личних имена изведена су и аугментативна имена: Пилипенда, Перенда, Сименда, Николетина. И од хипокористика и од аугментатива постају презимена. У даљем тексту хипокористике и аугментативе зваћемо заједничким именом **изведенице**. Именима смо названи у званичним документима, администрацији. Нека имена заједничког корена имају заједничке изведенице (ко се зове Владимир или Владислав, њега у породици зову Влада, Владица). Неке изведенице су заједничке за неколико имена, као што су на пример Среја (Сретен, Средоје), Драга (Драгољуб, Миодраг), Мака (Максим, Макарије). Неке женске и мушке изведенице исто гласе, стога је тешко одредити да ли је презиме изведено од мушког или женског имена:

Гага (Драган и Драгана)
Драга (Драган и Драгица)
Љуба (Љубомир и Љубица)
Кола (Никола и Николија)
Рада (Радоје и Радмила)
Слава (Славко и Славка)
Тода (Тодор и Тодорка)
Цоја (Стојан и Стојанка)

ОНОМАСТИКА

Да бисмо знали шта значе презимена изведена од личних имена, треба да знамо шта то име значи. Код народних домаћих имена то није тешко. Сви знамо шта значи Здравко, Веселин, Мирољуб, али то није случај са Петром, Ђорђем, Стефаном. Та имена су грчког порекла. Постоји наука који се бави значењем личних имена, зове се **ОНОМАСТИКА**, а речници са именима се зову **ОНОМАСТИКОНИ** (*онома*, грчки – име).

ЛИЧНА ИМЕНА

Лична имена могу бити:

- а) народна српска (словенског порекла)
- б) црквена (имена хришћанских светаца)
- в) презимена преузета од других народа (Секула, Оливер, Трајан, Албијана, Ђинђа, Олга)

НАРОДНА СРПСКА ИМЕНА

Први део имена може бити:

- **придев**: жив, рад, мио, нино (млад, свеж), добар, велик

Пример: Живорад, Радомир, Миодраг, Нинослав, Доброс(л)ав, Велимир, Златомир

- **глагол**: гајити, деј(ствова)ти, желети, брати, бранити, будити, љубити, јездити

Пример: Гојислав, Дејан, Желимир, Берислав, Бранимир, Будимир, Љубис(л)ав, Јездимир

- **број**: први

- Пример: Првослав, Првул, Прван
– **именица**: рат, војска, борба, мир, слава
Пример: Ратомир, Војислав, Боривоје, Мирослав, Славољуб
– **заменица**: мој
Пример: Мојмир, Мојаш

Други део имена може бити:

- **придев**: рад, драг
Пример: Милорад, Миодраг
– **глагол**: љуб(ити)
Пример: Драгољуб, Мирољуб
– **именица**: слава, мир, вој(ска), бор(ба)
Пример: Добро(с)лав, Драгомир, Драгивој, Велибор
– **суфикс**: – **аш(ин)**: Вукашин, Милашин, Радашин
– **ош**: Милош, Радош, Урош, Братош, Перош
– **ко**: Мирко, Жељко, Стаменко, Станко
– **ул**: Радул, Станул, Дангул, Првул, Братул
– **иша**: Станиша, Радиша, Малиша, Велиша, Драгиша
– **ета**: Јанкета, Ловрета, Павлета, Нинчета
– **ота**: Борота, Живота, Филота

Суфикси нису сви набројани, има их много више.

Најстарија имена су двосложна, тек касније некадашње изведенице се јављају као пуна имена. Милан, Драган, Станко, Бојан не доживљавамо као имена од миља, већ као самостална пуна имена.

Од ових мушких имена постоје и женске варијанте: Жељко – Жељка; Мирослав – Мирослава; Велибор – Велиборка. Значење српских народних имена не треба посебно објашњавати, јер нам је њихов корен речи познат.

ЦРКВЕНА ИМЕНА

Ова имена народ је усвојио као своја народна имена. Данас нико не помишља да Ђорђе, Никола нису српска имена.

Црквена имена могу бити:

- 1) грчког порекла
- 2) хебрејског порекла
- 3) латинског порекла

ГРЧКОГ ПОРЕКЛА су:

Александар (*Alexandros* – заштитник људи)

Андрија (*Andréas* – храбар, мужеван)

Василије (*Basilias* – цар, краљ, владар)

Вићентије (*Vikentios* – lat. *Vincentius* – победник)

Герасим, Ђерасим (*Gerasimos* – частан, честит)

Григорије, Глигорије, Гргур (*Grégórios* – бити будан, опрезан)

Дамјан, Дамљан, Дамњан (*Damianos* – кротитељ, победник)

Димитрије, Гмитар, Митар (*Dêmêtrios* – род, плод земље)

Ђорђе, Ђурађ, Георгије (*Geôrgios* – земљорадник, ратар)

- Јевђеније** (*Eugenios* – благородан)
Кирил, Тирил (*Kyrrillos* – господин, газда; кир Јања)
Климент (*Klémentos* – милостив, благ)
Козма, Кузман (*Kosmâs* – мир, поредак, украс; упореди: козметика)
Лука (*Loukos* – који светли, обасјава)
Никодим, Никодије, Икодин (*Nikodêmos* – народ побеђује; *nikô* – побеђујем, *dêmos* – народ)
Никола (*Nikolaos* – народ побеђује; *nikô* – побеђујем, *laos* – народ)
Пантелија (*Panteleêmon* – милосрдан)
Петар (*Pétros* – стена, камен; чврст, постојан)
Прокопије (*Prokopios* – успешан; *prokopê* – успех)
Стефан, Стеван, Степан (*Stephanos* – венац, круна)
Теодор, Тодор (*Theodôros* – божји дар; *Theos* – Бог, *dôron* – дар)
Теодосије (*Theodosios* – Бог даје; *Theos* – Бог, *dosis* – даје)
Теофил (*Theophilês* – Богољуб, *Theos* – Бог, *philêo* – љубити)
Тимотије (*Timotheos* – који поштује Бога; *Theos* – Бог; *timaô* – поштовати)
Трифун, Тривун, Трипун (*Tryphôn* – веселяк; *tryphaô* – живети у раскоши, бити хедониста)
Филимон, Вилимон (*Philêmôn* – љубљени; *phileô* – љубити)
Филип (*Phillipos* – љубитељ коња; *phileô* – љубити, *hippos* – коњи)
Филотије, Вилотије (*Philótheos* – воли Бога; Богољуб, Теофил)

ЛАТИНСКОГ ПОРЕКЛА су:

Антоније (*Antonius* – спреман за борбу; *antě* – *ěo* – ићи
напред, напредовати, предухитрити, бити спреман)

Виктор (*Victor* – победник)

Винко (*Vinco* < *Vincentius* – победник)

Герман, Ђерман (*Germanus* – рођени, братски)

Константин (*Constantinus* – сталан, чврст, постојан <
constans)

Максим (*Maximus* – највећи; Величко)

Мартин, Мратин (метатеза) (*Martinus* изведено од
Mars, Martis – посвећен Марсу, ратник)

Павле (*Paulus* – мали, ситан; Малиша)

ХЕБРЕЈСКОГ ПОРЕКЛА су:

Аврам (*Abraham* – узвишени, отац народа)

Адам (*adama* – земља, Земљанин)

Вартоломеј (*Bartholomaios* – син Птоломеја, син ратни-
ка; *Bar*, хебрејски – син, (*p*)*tolomaios* _(грч) – ратник)

Гаврило (*Gabrî' êl* – Бог је помоћ)

Давид (*Dâuid* – вољени, љубљени)

Данило (*Dânî' êl* – Бог је судија)

Захарије (*Zakaryâ* – Бог се помиње)

Илија (*'Eliyâhû* – Јехова је Бог)

Исаја, Исајло (*Yaša 'yahu* – Бог је спас)

Исак (*Yîshâq* – смејати се, смех)

Јаков (*Ya 'aqob* – пратилац, који следи Бога)

Јелисије (*Eli-ša* – Бог је спас)

Јеремија (*Yirmayâhû* – уігма – усправити се и Yâhû –

Бог. Значење: Бог усправља, диже)

Јован (*Yôhânañ* – Бог је мислостив)

Јосиф, Јосип (*Yôsef* – Бог додаје, повећава)

Лазар (*‘El’âzar* – Бог је помоћ)

Матија (*Mattityâhû* – Божји дар)

Михаило (*Michâ’ êl* – једнак је Богу, личи на Бога, бо-
голик)

Мојсије (*Môses* – дете, син; spaшен из воде)

Рафајло (*Rafa’ êl* – Бог је исцелитељ)

Сава (*Sâba*, арамејски и хебрејски – старац, дед)

Симеон, Сима (*Šim’ ôn* – слушати Бога; слушати,
слух)

Тадија (*Taddê* – похвала, који је великодушан, храбар,
хваљен)

ЖЕНСКА ХЕБРЕЈСКА ИМЕНА

Ана (*Hannâ* – милост, милосрдна, племенита)

Ева (*Hawwa* – мајка свега живогa, прамајка)

Марија (*Mirjam, Marjam* – Постоји неколико варијанти:

1) асирски – горка, опора

2) хебрејски – пркосна, упорна, охола

3) египатски – она коју воли бог Амон

Могуће је да ово име води порекло из сваког од ова
три језика.

Марта (*Mara*, сиријски – господарица, госпођа)

Сара (*Sarah<sara*, старохебрејски – чувена, позната;
кнегиња, принцеза)

ЖЕНСКА ГРЧКА ИМЕНА

Галина (*Galêne* – мир, тишина)

Иконија, Јакона (*Eikôn* – икона, светачка слика)

Ирена, Ирина, Јерина (*Eirênê* – мир, спокојство)

Јевдокија (*Eudokia* – благонаклона, добре воље)

Јевросима (*Euphrosynê* – радосна, весела, живакна)

Јелена (*Helênê* – Сунчева светлост, сјајна као Сунце)

Јефимија (*Euphêmia* – благопријатна, благоглагољива)

Катарина (*Haikatherinê* – чистота, невиност)

Маргита (*Margaritô* – бисер, бисерна)

Меланија (*Melanê* – црна, тамне пути)

Параскева (*Paraskeuê* – приправна, спремна да дочека празник, а то је у почетку била субота. Значи дан пред суботу (петак). Ту светицу код нас зову Петка.)

Пелагија (*Pelagia* – морска. Пелагија значи исто што и Марина.)

Селена (*Selênê* – Месец)

Софија (*Sophia* – мудрост, разумна)

ЖЕНСКА ЛАТИНСКА ИМЕНА

Марина (*Marina* – морска)

Наталија (*Natalia* – рођена о Божићу; dies natalis – дан рођења Христа)

Не знајући права значења имена светаца, народ их је тумачио, називао на свој начин (народна етимологија). Светог Винка (Победник) је сматрао празником вина, светог Германа (Рођени, Братски) је звао Грман и повезивао га је са громом, свети Прокопије (Успешни) је тумачен